

զվատիկան և զփակարանն . այս գործով Պիոս Թ ցըցուց իւր առ փէչչի ունեցած մեծ սէրն և համարմունքն , և կտրծես թէ ընտրող ծի . րանաւորաց՝ իւր մահուընէն քիչ առաջ ցըցուց իւր յախորդն :

Երբանաւորն փէչչի իր նոր պաշտամամբ հարկադրեալ՝ թողուց զփերուծիա և եկաւ բնակեցաւ 'ի Հռովմ . շատ ցաւեցաւ այս բաժան ման վրայ , և շուգելով թողուլ բոլորովին զփերուծիա , պահեց դեռ ևս իրեն փերուծեմն եպիսկոպոսութիւնը : Հազիւ թէ փէչչի Հռովմ հասաւ՝ ճիշդ . նոյն ատենները 1878 փետրուար 7ին մեռաւ մեծ փա . հանայապետն Պիոս ինններորդ :

Աւարտն յառաջիկայս :

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ

(1848—1870)

ԳՐԱԴՆԻՔ

Բարձումն Լուի Ֆիլիփի թագաւորութեան

1 . — 1848 , բարեկարգութեանց փափազ . — 2 , Հացկերպէջ . Ընդդիմակացք 'ի խորհրդարանի . — 3 . 1848ի խորհրդարանի բացումը . — 4 . Յեղափոխութիւն փետրուար 24ի . — 5 . Օսելոն Պարս և Թէր Պաշտօնարան . — 6 . Անկումն Լուի Ֆիլիփի թագաւորութեան . — 7 . Խնամակալութիւնն . — 8 . Առժամանակեայ վարչութիւն :

ԼՍԿԻՋՐԵՆ 1848 ամին թէպէտ բոլոր Եւրոպա յուզեալ էր , և արդէն իտալիայ մէջ յեղափոխութեան կողմնակիցք յայտնապէս կը քարոզէին , բայց զժուար չէր ըլլար զանոնք ճնշելը , եթէ Վաղդիա նոր յեղափոխութեամբ մը աւելի տրծարծած չըլլար , ինքնին տապալելով այն վարչութիւնը , զոր 18 տարի առաջ ազա . տական յեղափոխութեամբ մը ինքը իւր վրայ գրեւ էր :

Արդէն տեսանք անցելոյն մէջ կիզջի պէմ ձեռացած ընդդիմութիւնը 'ի խորհրդարանի . վարչութիւնը իրեն հակառակ ունէր թէ զաւակապետականս թէ զհասարակատականս և թէ զօրինաւորականս , որք երբեք չէին մոռցած Լուի-Ֆիլիփի մատնութիւնը ընդդէմ՝ Կարոլոս Ժ . Ընդհանուր կտրծիք էր ամենուն որ ընտրութեանց բարեկարգութիւն մը շատ գանկատներու առջև կրնայ առնել . Տիւմբիթի տը Հօրտն և տը Ռէմիւզա զայն առաջարկեցին խորհրդարանին մէջ . Աւջինը կ' առաջարկէր՝ ընտրողաց թիւը բազմապատ . կելուլ համար՝ տրոմք իրաւանց գումարը 200 և 400 ք վերածուի . Երկրորդը կ' առաջարկէր որ խորհրդարանէն զրկուին պաշտօնակալ երեսփոխանք : Ընդ . հանուր գանգատ էր որ խորհրդարանը զվարչութիւնը կը ներկայացնէր քան զՎաղդիա . և այս պատճառաւ իսկ առաջարկութիւնքն ընդունելի չե . զան : Այ թէ կիզո հակառակ էր սյսօրինակ բարեկարգութեանց , ինչպէս

Թերևս իր ընկերներէն ոմանք. այլ զի չէր ուզեր այսպէս տեղիք տալ պառ-
հանջման, և իբր գլուխ պաշտօնարանի՝ իւր ընկերաց մեծամասնութեան
կողմէն կը պաշտպանէր:

2. — Ընդգիմակացք Խորհրդարանին միջոցովը չկրնայով փափաքածնին
ձեռք ձգել, սահմանեցին ժողովրդական միջոցներու դիմել. Հացկերոյթք
պիտի տրուէին յընտրածողովոց առ իրենց կրեսպիտանս, (որուն օրինակը
թէպէտ նոր չէր), ուր պիտի գտնուէին ուրիշ Համամիտ երեսպիտանք և
հրաւիրեալք, և հոն ճառախօսութիւնք պիտի ըլլային իրենց սկզբանց վրայ:
Փութով գրի առնուեցան պահանջները և որուն հաւանութիւն տուին ամէն
ընդգիմակաց երեսպիտանք ինչպէս նաև ռամկապետականներէն մաս մը:
Օրինաւորականք չէին ուզեր որ և իցէ բարեկարգութիւն մը որ կարող էր Յու-
լիսի վարչութիւնը ամրապնդել: Առաջին հացկերոյթը 'ի Բարիդ' կատա-
րուեցաւ Յուլիս 9ին 'ի Մոնարքրը' Շաքո-սուժի պարտիզին մէջ, ուր զըտ-
նուեցան 86 երեսպիտանք և 1200 հրաւիրեալք: Լաստըրի, Ուրքիւր, Օտիլոն
Պարօ, Տիւվերժիէ տը Հօրան, Սէնար, Մարի, Կիսդալ տը Պոմոն և ուրիշ
անձինք վարչութեան գէժ մարտաւարի բանախօսութիւնք ըրին: Թիէր ներ-
կայ չգտնուեցաւ սեղանոյն, պատճառելով որ թէպէտ ինքը սրտով միա-
բան՝ բայց որովհետև ճառախօսութեանց մէջ անցեալ վարչութեանց գէժալ
պիտի խօսուէին, որոց ինքը նախագահ եղած էր, անոր համար կը հրաժարէր
ներկայ գտնուելէն: Զուգեցին նաև մասնակցիլ ծայրայեղ Հաստրակապե-
տականք, յորս Լըտրիս Ռոլլէն և Ֆլորոն քարանդակաւորեալ լրագրագետք.
բայց փութով իրենք ալ դիմեցին այս միջոցներու:

Բարիդու այս հացկերոյթը մեծ շառաչ և մեծ աղգեցութիւն ունեցաւ, շատ
մը ընդգիմակաց երեսպիտանք գաւառները տարածուեցան. նորեղուկ սովո-
րութեան մը պէս ամէն տեղ հացկերոյթներ կազմուեցան, և բոլոր Գաղ-
ղիա յուզեցաւ:

Հացկերոյթներուն մէջ նշանաւոր եղաւ Մագոնիւնը, զոր քաղցին շահապը
կու տար, Լամարգիին ժիյոնտեանք պատմագրութեան 'ի պատիւ. Լամար-
գիին պատասխանելով շահապին մտթանաց, զուշակեց Յուլիսի Թագաւո-
րութեան անկումը արնամարմոտեան յեղափոխութեամբ, և այս անունը և ար-
համարհութեան ձայնը հնչեց փութով Գաղղիոյ մէջ ծայրէն միս ծայրը: Հաց-
կերոյթին սկիզբն ահաւոր փոթորիկ մը ելեր էր, հրաւիրեալք ամէնը վրա-
նին կնդրոնք ամփոփուելով միաբան եռանդալից հնչեցուցեր էին Մարսիլեզի
վերջին տունը: Զայնը հնչեց ամէն կողմ. միայն երեսպիտանք և քաղաքա-
ցիք չէին որ կը յուշուէին. «Ներմը, ինչպէս կ'ընէր Փրանկիսկոս Բ. Սեւ-
տրիոյ կայսրը, անցեր էր նաև ռամկին», որուն յայտնապէս գլուխ անցեր
էին Լըտրիս Ռոլլէն և Լուի Պլան:

3. — Այս յուզմանց ժամանակ հասաւ 1848ի խորհրդարանի բացման
օրը, և պաշտօնեայք գհկառուակորդս ուղեցին պախարակել Պաակի ճառին
մէջ դնելով որ այս « յուզմունքները կը գրգռուէին բնամի և կոյր կրքերէ »:
Այս երկու բառերը մեծ խռովից պատճառ եղան 'ի խորհրդարանին. պաշ-
տօնեայք օրինաց հակառակ հրատարակեցին այս հացկերոյթները. Տիւվէր-
ժիէ, տը Հօրան, տը Պարօ և տը Ռէմիւզա պաշտպանեցին զայնս:

Կիցօ և Տիւլադէլ պաշտօնեայք ծանուցին որ թէ ներեալ էին մինչև այն
ատեն, ասկէ վերջը կը վերցուէր այն ներումը, և մերժեցին որ և իցէ փո-
փոխութիւն մը իրենց առաջարկութեան. 19 շփոթալից նիստը եղան. այս
անգամ ալ Պաշտօնարանին առաջարկած պատասխանը ընդունելի եղաւ:

Սակայն պատասխանին վէճերը չմնացը Բարիդու Ժի բնորոշ ժողովոյն
գլխաւորը, փետրուարի 19ին համար հացկերոյթ մը սահմաններ էին. Թաղին

ոստիկանը օրինաց յօդուած մը մէջտեղ բերելով՝ արգիլեց գումարումը. ժԲ ընտրածողովը ընդհանուր Բարեկարգութեան Հասցիներու թիւը ժողովոյն դիմեց, որ 19 ին գումարուեցաւ և սահմանեց ընդդիմանալու, Խօսեցաւ Լաւարդին որ տարակուսելու չէր, պէտք էր քաղաքացւոյ պէս գործել, իր օրինակը դառնէն ալ համոզեց. որոշուեցաւ Հասցիներոյ թիւը կատարելու փետր. 22 ին: Միանգամայն ընդդիմակաց լրագիրք ծանուցանելով զայն, զբաղաքացիս կը հրաւիրէին 'ի հանդարտութիւն:

Պաշտօնարանը և իրեն հետ իշխանութիւնը օր օրուան վրայ գահավիժաբար կ'իյնկնար յարհամարհութիւն. Լուի-Ֆիլիպի հաստատուն իր մտաց վերայ, չուզեց քայլ մը յետս ընկրկիլ և կամ փոխել իր ընթացքը. 'ի զուր գանազան բարեկամ՝ անձինք (ինչպէս Սէպտադիանի, Մոնդալիվէ և Ժէրար) խորհուրդ կու տային միջին ուղի մը գտնել:

Ժօէնվիլի իշխանը, որդի Թագաւորին, մէկ երկու խորհրդածութիւն ընելու համար Աֆրիկէ դղուեալ էր: Միով բանիւ Լուի-Ֆիլիպի չէր ուզեր թողուլ զկիզօ:

Այսու հանգերձ Վիդէ և Մոռնի երեսփոխանք պաշտօնէից հետ նախ տեսնուելով զիմեցին առ ընդդիմակացս այս երկու կողման գծտութեան միջին ճամբայ մը գտնելու: Յարմարցուեցաւ որ հրաւիրեալք սեղանի երթան Հանդիսով, հոն ոստիկանութեան պաշտօնեայ մը արգիլէ իրենց մուտքը, սակայն անոնք մտնեն, և երբ իշխանութիւնը սպառնայ որ գումարումը բռնուով համար պիտի լուծէ, (Ստիւտի Պարօ բողոքէ ընդդէմ՝ այս բռնութեան առ գաւտաստանական տտեանս, և յորդորէ զկոչնականս խաղաղութեամբ ցրուելու: Միժառ մասամբ երեսփոխանք համոզուեցան այս բանիս՝ բաց 'ի Լամարդինէ որ չէթէ Գոնգորտի հրապարակը ամայի ալ ըլլայ, կ'ըսէր, և ամէն երեսփոխանք ետ քաշուին իրենց պարտքէն, ես միայն կ'երթամ՝ Հասցիներութիւն և իմ ստուերս ալ ետևէս »:

Փետրուար 21 ի ընդդիմակաց լրագիրք կը հրատարակէին և կը նշանակէին այն կէտերը՝ ուսկից Հասցիներութիւն համար բազմութիւնը կարգաւ պիտի միանար 'ի Մատըլէն և հոնկէ պիտի ուղղուէր 'ի Գոնգորտ հրապարակը, կը հրաւիրէին դարձեալ զազգային պահապանս գտնուելու այս հանգիսի, իրենց չբազգեստովը, առանց հրացանի: Վարչութիւնն աւելի տագնապեցաւ հրաւերին վրայ և Տիւլադէլ պաշտօնեայն ծանոյց Ստիւտի Պարօյի որ իշխանութիւնը իր իրաւունքը 'ի գործ պիտի դնէր. նոյն իրիկունը վարչութիւնը քաղքին որմոց վրայ կ'պցնէլ տուաւ այն օրէնքին օրինակը՝ որով ամենայն ժողովք կրնար բռնութեամբ ցրուիլ յետ երեք անգամ ազդարարութեան:

Եւ Որչափ որ երեսփոխանք որոշեր էին Հասցիներոյ թիւը չկատարելու և զայն մասնաւոր հրատարակութեամբ ծանուցեր էին, բայց ժողովրդեան մաս մը մղուած՝ և մաս մ'ալ անգէտ, պատրաստուեր էր արդէն աւելի երեկոյէ, և 22 ին առաւօտը ոյլ և ալ բազմաթիւ խումբիբ՝ մանաւանդ գործարարաց՝ կը՝ տեսնուէին այն նշանակեալ տեղերը և Մատըլէնի չորս կողմը, ուսկից ճամբայ պիտի ելլէին: Եւ ահա 700 աշակերտացմէ կազմեալ զունդ մը կը հասնէ հոն որոյ հետ կը միանայ ամբոխն, և ամէնը միաբան ճամբայ կ'ելլեն Գոնգորտի հրապարակը: Ոստիկանութեան պահանջողք խափանեցին Գոնգորտի կամրջին անցքը, բայց ապա տեսնելով որ զէնք չունին, թողուցին: Ամբոխը հասաւ Օրէնսդիր պալատը և հոն Քրէմիէօ և Մարի երեսփոխանաց աղերս մը ներկայացնելով, դարձաւ զէպ 'ի Գոնգորտ հրապարակը, Հոն ոստիկանութեան հնձեալք ջնանալով ցրուիլ ամբոխը՝ շատ անձինք վիրաւորեցին, և ամբոխը քաշուեցաւ: Սէնդ-Օնորէ Թաղը, ուր առաջին անգամ ջնանց

գաւտնէջ բարձրացնել և անկէ քաշուեցաւ դէպ 'ի պուլմարնիւր: Քանազաւ տունեցան ժողովարանայն անձրևալից օգէն, որով գունդերը շատով կրցան դէմ առնուլ ընդդիմութեան և Բարիկ իրիկունը Հանգարտ միճակի մէջ էր և վարչութիւնը գոհ իր առաջին յաղթութեան վրայ, նու ժանաւանդգնդերը զինուորանոց զրկեր էր և ընսաւ պէտք մը չէր ցուցած ազգային պահանջադին ուր ինքնակամ գումարուեր էին այս շփոթութեան միջոց, և յետոյ ցըրուեր էր զայրացած այսպէս արհամարհուելուն վրայ: միայն զինուորաց ըկտտ մը կը պաշտպանէր տակաւին Արտաքին գործոց պաշտօնարանը, ուր էր Կիզօ: Խորհրդարանին մէջ Օսկոն Պարօնանցեր էր յուզում մը պատճառել և ամբաստանութեան փութիւն մը գրուեր էր ընդդէմ Պաշտօնարանին. սակայն 'ի զօր: Կիզօ միշտ յաղթող էր:

Երկրորդ առաւօտ ամբողջ տեսնալով որ գունդերը բռներ են քաղաքին զանազան կէտեր, յուզեցաւ և կոխը սկսաւ Աէն Տընի և Աէն Մարգէն թողել: րուն մէջ. վարչութիւնը փոխանակ այն տանին բանակին ձայն տալու, 'ի գէն կողմն ազգային պահապանները, որոնք ընդհանրապէս տեղադրէին տոյժի օրուան արհամարհութեան վրայ, և « Կեցցէ բարեկարգութիւն » գոչելով Պոլսի մէջ գտնուող բոլոր գունդերուն մէջ միջնորդութեան մը ետեւէ եղան: Միայն զամայն ազգային պահապանաց 'ի շիգէնէն նուիրակութիւն մը գնաց առ խորհրդարանը խնդրելով պաշտօնարանին անկումն, և բարեկարգութեանց հաստատութիւն:

Ազգային պահապանք միշտ նեցուկ եղած էին Լուի-Ֆրիլիի արքայութեան. և որք իրենց բողոքը մեծ նշանակութիւն ունէր: Թագաւորը խուլեցաւ, տեսաւ. որ Հարկ էր տեղիք տալու, կանչեց զԿիզօ և ընդունեցաւ հրաժարուկանը և յանձնեց իմօքի նոր պաշտօնարան մը կազմելու: Դիւն իրիկունեան ժամը Սին երբ լուսեցաւ այս, Բարիկ ուրախութեան կիսաբարձր մ' առաւ, և զանազան կողմեր լուսաւորութիւնը եղան, գունդերն զինուորանոց քաշուեցան և աշխատաւորք պատնէշներն թողուցին:

Արշափ որ իմօքէ ետանդուն ազատականի մը համարս չունէր, այսու հանգիստ ժողովուրդը ուրախութեամբ կը տեսնար Թագաւորին բաժնուիլը Քի Կիզօ-Տիւշադէլ պաշտօնարանէ, և նոյնը ցըցուց բազմաթիւ լուսաւորութեամբ նոյն իրիկունը: Միայն Դամփի, Աէն Մարգէնի, Աէն-Տընի թողել րուն մէջ, պատնէշներն տակաւին կանգուն էին և զօրս կը պաշտպանէին զինալ քանի մը քաղաքացիք: Ամբողջ իր անչափ զուարթութեան մէջ աղմկալից սկսաւ փողոցները պտրտիլ պատուիրելով և գոչելով որ ամէն կողմ լուսաւորուին: Անպատակ խառնիճաղանճին մէջ մտեր էին նաև խուլայոյզ անձինք, որոնք կը խիթային ժողովրդեան հանգարտեղէն: Վարչութիւնն որ չափ որ ալ զգուշութիւններ բերէր, սակայն յոյժ նուազ քան ինչ որ կարող էր, կը տեսնուէին յանկարծ բազմաթիւ խումբեր, որոնք բարձր ջանքեր չարժեքով փողոցներուն մէջ կը յառաջէին: Այս խումբերէն մէկը, որ երթալով կը ստուարանար իրեն զլուխ ունենալով վիթխարի երիտասարդ մը և ազգային պահապաններէ անձինք, հասաւ 'ի Պուլմար տէ Գափիւսէն, և հոն Արտաքին գործոց պաշտօնարանին պալատը պահպանող գունդերէն արգիլուեցաւ առաւ անցնելու:

Ազգային պահապանք և առաջնորդք պահանջեցին որ շնորհուի իրենց ազատանցը, ինչպէս ուրիշ տեղեր եղեր էր: Բայց Գուրան, տեղապահ-հազարապետը ցուցնելով իրեն յանձնեալ պատուէրը, անկարելի համարեցաւ: Այս խօսակցութեան միջոց ամբողջ սկսեւ էր բռնի հրել զինուորաց կարգը և երիտասարդ առաջնորդը ջանով Գուրանի վրայ գիմեց սպառնալով, և ինչ

չթողու անցնիր՝ Քորսիքացի տիրաւէր սպայն չիտաքովինքն կ'ուզէր գիականացնել այն ժողովրդական երիտասարդք՝ եթէ բովէն չխափանէին գինքը . քայքայ երբ ամբոխին սպառնալիքները շատցան, այն ատեն փութով գինուորաց հրաման տրուեցաւ հրացաններն ուղղելու, և այս շարժման միջոց գինուորաց կողմէն հրահանքի հարուած մը թռաւ: Դունդը առանց սպասելու հրամանի մը և առանց սպանալու գիմացիներուն՝ ամէն կողմէն կրակ պարպեց: Անեկա-րագրելի է այն ատեն ամբոխին աղմուկը և խառնաշփոթ փախուստը ընդ փողոցս, թողլով հարուածին տեղ 35 մեռեալ, յորոյց ոմանք անմեղ անցորդք էին և 47 վիրաւոր, բաց անոնց որոնք կրցեր էին տուններին ապաստիւիլ: Չի-նուորք իսկ եղածին վրայ այլայլած կը փախչէին աստ և անդ, մտիկ չընելով իրենց գլխաւորաց հոնտորական յորդորանաց: մեծ մաս մը Արտաքին գործոց պաշտօնարարներն գտաւ իրքը տպաւինեցաւ: Սակայն ստրասպին առաջին ազգե-ցութիւնն անցնելով ամբողջ փութով գիմեց աղետոց տեղը, վիրաւորացը օգ-նութիւն հասցնելու համար: Երեկոյեան ժամը տառնին միջոց, ճանապարհ-հորդաց կառք մը կ'անցնէր հոնկէ՝ Համլիի երկաթուղին երթալու: Սպայ մը կը հրամայէ կառավարին իջնցնելու ճանապարհորդքը և ներս առնելու մեռել-քը, որ և փութով կ'աճապարէ կատարելու, և 16 մեռեալք կառքին մէջ կը տեղաւորուին: Յետոյ ամբոխը « վրէժխնդրութիւն » և « ի Պապից » գո-չելով կը գիմէ Կաթինալ լրագրին տպարանն ի նիւ յը Փրկիդիէ: Հոն մեռելաց կառքը կը կենայ և կ'առնիէ-Փաթէս քանի մը խօսք կ'ըսէ ամբոխին, խոս-տանալով վրէժխնդրութիւն և արդարութիւն: Ամբոխը իր ճամբան շա-րունակելով կը հասնի թաղին ոստիկանութեան պալատը, ուր կը թողուն առ ժամն գիտնելու, ոսկից երկրորդ օրը Մորի տարուեցան, և ամբոխը տա-րածուեցաւ յարուարձանն ի զէն գոչելով, թմրուկները զարնելով և պառ-նէշները կը սկսին բարձրանալ: Եթէ 25ին առաւօտը յուզումը խռովութիւն մը միայն էր, հիմա յայտնի յեղափոխութիւն մ'էր, և կը լսուէր արգէն ամբոխին բերանը Լուի Ֆիլիպի անկումը:

Սպային արիւնանեղ յեղափոխութեան լրոյն վրայ Մոլէ անմիջապէս հրաժարեցաւ, և որչափ որ Պիւժօ Ալէքիի գիւցաղը, խոստացեր էր փու-թով ընկնել ապստամբները, սակայն հարկ էր վարչական միջոցներու գիմել: Լուի Ֆիլիպ փութով աղաչեց զթիէր՝ պաշտօնարան մը կազմել: Թիէր յանձն առաւ այն պայմանաւ որ Թազաւորը հաւանքի պաշտօնարանի մէջ մտցնե-լու նաև զՍտիլոն Պարօ, որ ժողովրդիս մեծապէս սիրելի էր, և ընտրա-կան ու խորհրդական բարեկարգութիւններ տրուին: Լուի Ֆիլիպ իր յետին վայրկեանին՝ կը թողուր այն քաղաքագիտութիւնը զոր իրեն փառք համարեր էր միշտ. ընդունեցաւ զՍտիլոն Պարօ, բայց այս անգամ ոչ շատ ուշ ինչպէս ամէն յեղափոխութեանց մէջ:

Չնիս առաւօտը՝ քաղաքը տխուր և ահաւոր կերպարանք տաւ էր: Պիւժօ որուն յանձններ էր Թազաւորը ազգային պաշտպանաց հրամանատարութիւնը ամէն անգիր իմանք տեսեր էր, նա մանաւանդ կը խոստանար փութով նուա-ճուելու ապստամբութիւնը, երբ գեռ բախման չտրուած ազգային պաշտպանաց հրամանատարութիւնը իրեն ձեռքէն կ'առնրցուէր և կը սուր էր Լամորիսիէր զօրավարին: Մի և նոյն միջոցին կը հրատարակուէր ամէն կողմ յետազալ մանուցումը:

« Բարիգեցիք, հրամայուեցաւ կրակը դադարեցնելու, Թազաւորը մեղի յանձնեց նոր պաշտօնարան մը կազմելու: Խորհրդարանը պիտի լուծուի: Լա-մորիսիէր զօրավարը ազգային պաշտպանաց հրամանատար անուանուեցաւ: Տ. Տ. Օտիլոն Պարօ, Թիէր, Լամորիսիէր, Տիւվերթիէ, տը Հօրան պաշտօնեայք են: Ազատութիւն, կարգ, բարեկարգութիւն »:

Ատորագրողք էին Օսթրլոն Պարո և Թիէր: Այս ծանուցման գէմ ապրտաւորութիւնն ալ կը հրատարակէր «Լուի-Ֆիլիպ գովեղընապաննէ Կարօլոսի պէս. երթայ Հիմա անոր Հետ միանալու»: Օսթրլոն Պարո Հրամայեր էր որ բնաւ ոյժ չգործածուի նուաճելու ապստամբութիւնը. քաւակոսն կը հաւմարէր միայն իր ներկայանալը ժողովրդեան, և Հօրաս Վիտէի Հետ Հեծեալ՝ տմբոխին ներկայացաւ: Ալճէրիի պատերազմաց անմահանուն նկարիչը իր պատկերներուն ընդունելութիւնն անգամ չգտաւ. երկուքն ու նախատուած դարձան: Այս միջոց Պիւժօ մարաջութիւն գունդերը, որոնց արգելուներ էր շարժելու և Թշնամութիւն ընելու, ժողովրդէն շրջապատուալ ընկերացաւ անոր Հետ. մնացեալ գունդերուն Հրաման տրուած էր զինուորանոց քալուիլ. շատեր իրենց վառօդը և գնդակները ռամկին յանձնեցին: Երեսփոխանք, լրագրատպեք կ'երթային կու գային 'ի Խորհրդարան և 'ի Դիւլլըրի, ամենուն տրտունջն այն էր որ բնաւ մէջտեղ իշխանութիւն մը չկայ:

6. Լուի Ֆիլիպ Դիւլլըրիի գաւթին մէջ գումարեալ գունդերը աչքէ կ'անցունէր, որոնք զինքը ընդունիր էին «Կեցցէ բարեկարգութիւն գոչելով». ասոր վրայ Թագաւորը տխուր ներս մտաւ: Թիէր տեսնելով որ խնդիրը կը ծանրանար Հրաժարեցաւ. Թագաւորը բռնադատուեցաւ Օսթրլոն Պարոյի զայն յանձնել և գնդերու Հրամանատարութիւնը Ժերար մարաջութիւնն տուաւ. բայց 'ի զուր: Ալճէրը յուզեալ կը գիմէր գէպ 'ի Դիւլլըրի, և թէ տակաւին տիրելու կ'ուշանար՝ այն էր պատճառը որ զրազեր էր ձեռք բերելու Շալո տ'Ոյի կայանը: Ժամը երկուքին միջոցները Էմիլ Ժիրարտէն Հասաւ արքունիքը և յայտնի ծանոցք Թագաւորին որ Թագաւորութիւնը իր ցեղին պահելու համար, ուրիշ ճար չկար, բայց եթէ Հրաժարելու և խնամակալութիւնը տուաւ Օւլէանի զբոս Հոյն՝ փոխանակ 'ի միտմտի զբոսին, որ ժողովրդեան շատ սիրելի չէր: Թագաւորը ստիպուած էր բան մը որոշելու, և փութով որոշելու: Երկու արքայորդիք՝ Դիմուրի և Մոնփանսիէի զուքսերը՝ կ'ուզէին Հաւատարիմ՝ գունդերու գլուխ կեցած՝ ընկճել ապստամբութիւնը. նոյն խորհուրդը կու տար նաև Թագուհին Մարի — Ամելի. սակայն Լուի — Ֆիլիպ կը հռուի և արիւնհեղութեան տեղ՝ ընտրեց Հրաժարել 'ի նպաստ Բարբոս կոմսին¹:

Այս միջոցի Շալո տ'Ոյ կայանը առնուներ էր մեծ կռուով, և զինուորք տմենայն անձնանուիրմամբ կռուներ էին. ժողովուրդը զիմեր էր 'ի Դիւլլըրի: Ալճէրի կարգութեան վրայ խօսող չկար, ամենը հասարակապետութիւն կը գոչէին. և երբ Լամբրիսէր զօրավարը վերջապէս կրցաւ ծանուցանել Թագաւորին Հրաժարիլը՝ Էդիէն Ալաիօ պատասխանեց որ ժողովուրդը տէր էր Բալրիզու և չէր ճանչնար Թագաւոր և իշխան: Գնդակ մ'ալ զօրավարին ձին սպաննեց, և իրեն թէն ալ սուրին Հարուած մը ընդունելով ապստամբից ձեռքը ինկաւ, որոնք վէճը պատելով իր տունը տարին զինքը: Ժերար մարաջութեան իրմէ աւելի բաղդ չունեցաւ. դեռ ապստամբից չկարողացուած Հրաժարման թուղթը, տմբոխէն մէկը ձեռքէն յափշտակեց տարաւ, և խառնիճաղանճ «Կեցցէ մարախա» գոչելով՝ զինքը գէպ 'ի Պալատը մղեց: Զախորդութիւն մ'էր այս ժամանակին Լուի Ֆիլիպի՝ որ Հեռու էին քովէն Ժոէնվիլի իշխանը և Օմալի զուքսը, որք թէ ժողովրդեան համարումը և թէ կարողութիւն ունէին: Դիմուրի և Մոնփանսիէի զուքսերը իրենց տարտամ և երկշտ բնաւորութեամբ խոհեմազոյն ճամբայ կը համարէին փախչիլ Բալրիզէն: Սակայն ամբողջ Հասեր 'ի Դիւլլըրի և տիրեր էր կառքերուն, որոնք

¹ Կը պատմեն որ երբ Ժերարտէն (Թուլլըը կը անանել, Թագուհին գէպ 'ի Թիէր դարձաւ և ըսաւ. « Ահա ընդունեցանք Հրաժարականը, լաւ, բայց պիտի զղբաք »:

զթագաւորը առնելու Համուր կ'երթային. և Հարկ եղաւ որ թագաւորը Հետի ելլայ պալատէն և պարտիզէն անցնելով Հասնի Տըւս Գոնդորտ Հրապարակը, ուր Հասաւ նաև Նըմուրի գութը. և Հոն թիթև և անպաճոյճ կառքերու մէջ պատսպարու ելով զրահաւորաց պաշտպանութեամբ ուղղուեցան դէպ'ի Սէն Գլու, մինչ Հեռուէն կը լսէին խաժամուժին գոչումը «ի մահ Կիցօ, 'ի մահ Լուի Ֆրիխի»։ Լուի Ֆրիխի անկէ անցաւ 'ի Դերմանտ, յետոյ 'ի Տրէօ, և ապա ծպտեալ 'ի Հավր, ուսկից անցաւ յՍնգղիա 'ի Գլէրմըն դղեակը, ուր Հաւաքուեցաւ բովանդակ իր ընտանիքը։

7. Լուի Ֆրիխիի փախած ժամանակ Օւլէանի դքսուհին գրեթէ միայնակ մնացած, գոցուեր էր մատղաշ տղոցմով իր սենեակներուն մէջ, և խելացի, կիրթ, ազնուական մութ և մարմնով, չունէր սակայն այն Հաստատամտութիւնը՝ որ այսպիսի մեծ կէտերու մէջ կարեւոր են, և այն յոնգգնութիւնը՝ որ այսպիսի պարագայից մէջ անուանի ըրած է ուրիշ կանայք ինչպէս, Կատարինէ Ռուսիոյ և Մարիա-Թերեզա՝ Սլաւոբոյ, և այն ճառախօսութիւնը՝ որ բանականներն աւելի զօրաւոր է ընկճելու ապստամբ միտքերը և յաղթելու քաղաքային պատերազմաց՝ և Սլաւ Հանգերմ մօր մը պարտքէն չպակսելու Համար՝ արհամարհելով տմէն վտանգ՝ քանի մը բարեկամներով և Նըմուրի դքսին Հետ Խորհրդարան զնաց, իր որդին՝ Բարիզու կոմսը՝ Թագաւոր Գաղղիացոց հաշակել տալու և իր անձը խնամակալ։

Նոյն միջոցին ամբողջ մտեր էր 'ի Գիւլլըրի². Կեցցէ Հասարակապետութիւն գոչելով. Հոն դռները բաց գտնելով՝ կողոպտու և կտորեց ինչ որ զբոսաւ, բայց յՕւլէանի դքսուհւոյն սենեակներէն, որոնց չըպաւ. ուրիշ խումբեր ալ մտեր էին 'ի Փալէ Ռուայեալ³, Նախնաւ և Ռեֆորմ լրագրիներուն պալատները ժողոված բազմութիւն ժողովրդականք, առժամանակեայ Հասարակապետութեան վարչութիւններ և իշխաններ կ'որոշէին. սակայն 'ի գուր ջուռնաքին զՕտլիոն Պարօ Հասարակապետութեան կողմը չաշէնու. բացարձակապէս կ'ուզէր պաշտպանել զթագաւորութիւնը և Օւլէանի դքսուհւոյն խնամակալութիւնը, Դքսուհին՝ մինչ իր բաղդին վրայ կը վիճուէր Խորհրդարանին

1) Վէպեր։

2) Մաքսիմ Տը Գան իր յիշատակարանաց մէջ կը պատմէ որ «Մարաշխաններուն գահէն մէջ՝ միայն Պիւժօ մարաշխանին պատկերը Հաներ էին, ընդ ամենը հազիւ 200ի չափ անձիւք կային այն սենեկաց մէջ։ Ընդհանուր ոգին Հետաքրքրութիւն էր քան ատելութիւն և բարեութիւն... Գահուն սրահին մէջ ըստ բաւականի մաքուր հազուած անձ մը, կարմիր թաւիչով պատած գահասրահակն վրայ նստեր էր. իր չորս կողմը ամէն խեղկատակութիւն կ'ընէին, զինքը մինչև գետին բարեկեղով. ինքն ալ ըսաւ «Տէրաք, միշտ նոր հաճութեամբ մ'է որ կը գտնուիմ Ձեր մէջը»։ Ամէն բարձրաձայն ծիծաղեցան, որովհետև ստեղծ այս բացարձակութիւնը Պսակին ճառին լաւաջառնի տեղ կը ծառայէր։ Ի սկզբան զգուշացան բանի մը չգպելու. բայց զգուշութիւնը քիչ տևեց...»։

3) Փալէ Ռուայեայի կողոպտուելուն համար կ'ըսէ «Կը կողոպտէին և կ'այրէին, ասկէ աւելի անբան և անշահ գործ կրնայ ըլլալ։ Հինգ մեծ կրակ վառեր էին ուր կը նստէին կահ կարասիք, հայեղիք, և յախճապակներ, բնաւ բան մը չաղատեցաւ։ Արծթե վաւառ մը տեսայ ոսկոյ Հին և մեծագին և ամենագեղեցիկ միտաշնորոշ ապուցեալ։ Արեւ զայն և խնդրեցի որ խնայան անոր իր այնքան զանազան արժէքի համար, փութով վրաս հրացանը ուղղուեցաւ, և ստիպուեցայ զայն կրակը նետելու»։ Մաքսիմ որ Գան։

մէջ ինքն ալ հոն բազմեր էր որդւոց հետ, Թագաւորական — ձախակողմեան աթոռոց վրայ, խնամակալութեան պաշտպանեղան Տիւփէն և Օսիլոն Պարո: Մարի առժամանակեայ վարչութիւն մը կ'ուզէր. Տըժընտ և Լա Ռոշֆալէն օրինաւորականք՝ կ'ուզէին որ ազգին հարցուի իր կամքը: Օրինաւորականք օւրախացան (Ռէլէանի դքսին անկման համար, կը յուսային որ ազգը յետոյ պիտի կոչէր զանդրանիկ ցեղը. որով ուրախ էին այս յեղափոխութեան վրայ, երեսփոխանաց խօսելու ժամանակ՝ խուռն զինեալ բազմութիւն մը ողողեց խորհրդարանը և կ'ուզէր որ հրատարակուի (Ռէլէանի ցեղին անկումը: Առեւին նիստը խափանուեցաւ, և դքսուհին իր որդւոց հետ սրահէն դուրս ելաւ: Լըտրի Ռոլէն առաջարկեց որ առժամանակեայ վարչութիւն մը հաստատուի ոչ 'ի խորհրդարանէն այլ 'ի ժողովրդէնէն: Լամարգին առաջարկեց անուանելու առժամանակեայ վարչութիւնը և խորհրդարանը լուծելու: — Նոյն միջոցին ժողովուրդը կոխեց սրահը գոչելով. կորսուի խորհրդարանը, կեցցէ հասարակապետութիւն: Տուփոն ու Լըտրի Ռոլէն կը կարգային առժամանակեայ վարչութեան մը անձանց անունները:

Թագաւորական ընտանեաց բոլորովին քաղուելովը, յեղափոխութիւնը ինքնազլուխ կը մնար, և Փալէ Պուրպոնի մէջ վերապէս միաձայն հաւանութեամբ կազմուեցաւ առժամանակեայ վարչութիւնը, զորս կազմողքն էին Տուփոն՝ նախագահ, Լամարգին, Քրէմիէն, Արալօ, Լըտրի Ռոլէն, Կառնիէ Փաժէս և Մարի. որոնք պաշտօնարանները մէջերին քաժենցին: Տիւփոն նախագահ, Լամարգին՝ արտաքին գործոց, Քրէմիէ՝ արգարութեան, Լըտրի Ռոլէն՝ ներքին գործոց, Արալօ՝ ծովային գործութեան, Պրատօ՝ բաւարը պատերազմի, Քառնօ՝ հասարակաց կրթութեան, Պեթմոն՝ վաճառականութեան, Մարի՝ հասարակաց վատակոց, Կուտօ՝ դրամական տնտեսութեան, Կառնիէ Փաժէս՝ քաղաքին շահապեղաւ: Ոթել տը Վիլի մէջ ալ գրեթէ նոյն անձինքն ընտրուել էին՝ աւելնալով միայն Լուի Պլան, Ֆլորոն՝ Ռեֆորմի խմբագրապետը, Մատրա՝ Դուպիսեայի խմբագրապետը և Ալպեր որ ինքզինքը Գործուոր կ'անուանէր: Այս չորսն թիչ մը ատեն առժամանակեայ վարչութեան մէջ մաս ունեցան ատենադպիր անուամբ: Ժողովուրդը նոր վարիչները ընդունիւր էր՝ Կեցցէ հասարակապետութիւն ազադակներով, Բայց առժամանակեայ վարչութիւնը հրատարակեց փութով թէ որչափ որ ալ ինքը հասարակապետութիւն կը փափագէր, այսու հանդերձ զայն չէր կրնար սահմանել ազգային կամքը չիմացած: Լուծեց խորհրդարանը, ընդհանց ատենակալաց գումարումները և Ազգային ժողովը մը պատուիրեց կազմելու, ցրուեց ստորկանութեան զինուորքը, և շնորհակալ եղաւ ազգային պաշապանաց իրենց մատուցած ծառայութեան համար:

Պատմութեան մէջ զարմանալի՝ դէպք. օր մի՝ նա մանուանդ քանի մը ժամք, բաւական եղեր էին տապալելու ութնամանածոյ Թագաւորութիւն մի: Յազատական յեղափոխութիւնէ ծնած իշխանութիւն մը՝ կը խեղդուէր ուրիշ յաղաւտական յեղափոխութիւնէ: Չենք կրնար զբաղանցելոյն՝ շատ մը յառաջադիմութիւնը, մանաւանդ 'ի մատենագրական մասին, որոնց սիկզբը թէպէտ վերանորոգման միջոց եղեր են, սակայն Յուլիսի յեղափոխութիւնը անոնց փառաց յետին կէտը տեսաւ և պսակեց:

Հ. Մ. Վ. ՆԱՌԻԻԵՏՏ